

toplayıp gitmesi gerekti) et se mettre en campagne, mais il resta immobile» (Rouen, n° 1493 yazmaları, yap. 26).

İHTAR. 1' — *oļ-maķ* «être» fiili her zaman ifade edilmiyordu. [1]

MI.: *دیشی خود عورتدر مستوره كرك* *dişi hod 'avret-dür mestûre g'erek* [2] (A.U.E) «la femelle est avret (bk. § 1164 İhtar, haşiyesi): il faut qu'elle soit voilée» (1426 yılı yazmaları, yap. 169).

İHTAR. 2 — Osmanlıca'da *g'erek* kelimesinin faili olarak şart siygası yerine *mastar* da kullanılırdı.

MI.: *او وقت غسل ايديوب نماز قيليق كرك* (*o vakit*) *gusl* [3] *id-üb namaz kıl-maķ g'erek* (A.U.E) «(à ce moment) il faut prendre une ablution complète et faire une prière (Ris. B., 83).

Mastarın kendi faili olabilir (ve bunun neticesi olarak bir cümletimsi «quasi - proposition» teşkil edebilir; Mk. § 1294).

MI.: *پكده اساسيز بر سوز اولماق كرك ايدي* *pek-de esas-sız bir söz oļ-ma-maķ g'erek i-di* (A.U.E) «cela ne devait pas être un propos tout à fait inexact» (*Cevdet Paşa tarihi*, II, 198);

بو محله سوزك طوغرىچهمى سويلنمك كرك *bu mahal-de söz-ün doğru-ca-sı söyle-n-mek g'erek* (A.U.E) «c'est le moment de parler ouvertement» (*Aynı yer*, 174).

Eski Osmanlıca'da lüzumlu olduğu söylenmiş bir fiil ve hareketin faili olan mefhum açıktan açığa belirli bir ferdiyet sahibi olduğu zaman *mastar*, *g'erek* kelimesinin (fiilcil) tümleci (= mefulü) sıfatıyla cümlede bulunduruluyordu. Hakikaten bu kelime, faili bahis mevzuu olan mefhumdan ibaret bir isim cümlesinin yüklemi şeklini muhafaza etmekle beraber, hakiki bir fiil mahiyetini alıyordu (bu son hususiliği şöyle dursun, böyle bir teşekkül Fransızca'nın *mastar*la beraber olan «tu dois, je dois, vs.» yollu teşkiline yakındı).

MI.: *بى سن سىز وارماز البته سن بى اولاق كرك سن* *biz sen-siz var-ma-z-ız elbetde sen bile oļ-maķ g'erek-sin* (A.U.E) «nous ne partirons pas sans toi, tu dois venir avec nous absolument» (mot à mot: Toi, tu dois être ensemble absolument, A.U.E) (Rouen, n° 1493 yazmaları, yap. 48 V°);

تاتارلار (*tatar-lar*) *bu husus-da Devlet-i 'aliye-niñ müsa'ade-sin-i tahsil-e sa'y it-mek g'erek-dir-ler* A.U.E «(Les Tatars) doivent s'efforcer de s'assurer, sur ce point, le consentement du Gouvernement ottoman» (*Cevdet Paşa tarihi*, II, 50);

بونلرى مقدم فكر ايتك كرك ايديكز *bun-lar-ı muķadilem fikir it-mek g'erek i-di-niz* A.U.E (SOLAK ZADE'den, SMIRNOF'ün *chrest.* s. 46) «vous auriez dû y penser avant».

Eski Osmanlıca'da *g'erek* kelimesi *oļ-malı* «doit être» mânasında da kullanılırdı:

[1] Müellif *g'erek* kelimesinden sonra gelen *-dir* i kastediyor. Halbuki bu, *oļ-maķ* fiilinden değil, *i-mek* fiilinden sayılmalı idi. A.U.E

[2] Metinde *dişi avretdür* kelimelerinin arap harflileri harekelidir. A.U.E

[3] Metinde bunun arap harfli karşılığı harekelidir. A.U.E

Ml. : چوڭك طبر اقدر كشيپك اصلي پس اچق كرك *g'erek* A.U.E. (Muhammediye Kâzem Bek tab'ı, s. 31, l, 12) «puisque l'homme a été créé avec de la terre, il doit être humble».

Bu teşkilin böyle oluşu, mastarın eski bir fer'i fiil «supin» olması keyfiyetiyle açıklanmış oluyor (§ 704). Bu takdirde mastarı *g'erek* kelimesinin bir faili suretinde görmek ancak kısmen doğrudur.

Öteki Türk dillerindeki kullanıktan da *kârâk* kelimesinin hakikaten fer'i fiil ile yapılmış olduğu görülüyor.

Ml. : *toy kıl-yaıt kârâk* düğün yapmak üzere (olmak) gerek A.U.E «il faut faire les préparatifs de nocce» (RADLOFF, Prob., IV [baraba lehçesi], s. 68).

Mk. başka bir misal (nâtgü *kârâk* ne etmek gerek), § 319 sonlarında). Yine bk. MELIORANSKI, II, 60 (§ 31).

HİTAR. 3 --- Bu teşekkül yerine (ilizani - inşünye «subjonctif» fiilli) bir cümle de getirilebilir. Mk. Fransızca'da «il faut que...» teşkili.

Ml. : بادل ملاقار كذا كرك كرك *g'erek-dir ki...* 'ādil tanq-şar tut-a A.U.E. «il faut qu'il prenne des témoins justes» (1426 yılı yazmaları, yap. 216 V°).

Çağatayca'da terecci ve temenni «optatif» siygası da kullanılır.

Ml. : كرك ايشيكو سرنجام تايناي *g'erek iş-iñiz ser-encüm tap-gay* A.U.E «il faut que votre affaire soit menée à bonne fin» (EBOLGĀZĪ, s. 68).

1232. Ardınca uymaca «enclitique» rolüne düşmüş istifhamlı *ne* edatı gelen bir şart siygasıyla nihayetlenmiş eski Osmanlıca cümlelerini aynı cümleler tipine bağlamalıdır. Bunlar bir temenni ve terecci «optatif» mânasında olup kendilerinde bir hazf ve takdir «ellipse» var gibi sayılmak, *ne nün ne olur, ne olacak* «qu' adviendra-t-il, si je, tu...» vs. yerinde olduğu düşünülmalıdır [1].

ol, keşiş-ler(-i) kadı ed-ecog-üm-e kendi kul-şar-um-dan et-se-m-ne yaban-dan kimse ol-acağ-un-a k'endi kul-şar-um-dan ol-sa-ne A.U.E «si au lieu de faire des kadi de ces prêtres (chrétiens) je les prenais (mot à mot: faisais = *etsem-ne*) parmi mes sujets; si au lieu d'avoir des étrangers, c'étaient (*ol-sa-ne*) des gens à moi!» (Rouen. 1493 yılı yazmaları, yap. 22 V°);

pūdişāh-uñuz-uñ ogl-u yan-un-a g'el-se-ñüz-ne A.U.E «venez auprès du fils de votre souverain» (Ayni yer, yap. 41).

Allāh-ū ta'ālā yer-ler-i giñ degül-mi-di[2] Resāl-ile 'lm (= 'aleyh-i-s-selām), hicret id-üb[3] Medīne-ya[4] var-sa-ñuz[5] nedī[6] A.U.E «les terres d'Allah n'étaient-elles pas (assez) vastes? que n'avez-vous émigré à Médine avec le Prophète, que sur lui soit Salut?» (1426 yılı yazmaları, yap. 253 V°).

[1] İşte *tarancı* lehcesinden alınmış bir misal ki, bu ifadelerin menşeiini göstermektedir: *yoł körkössäñ nū bolgay* (= yol gösterseñ (kör- göz-sää) ne olur A.U.E) «[qu' arriverait - il] si tu (me) montrais le chemin!» (RADLOFF, Prob., IV, s. 91, l. 9 aşağıdan). J. D.

[2,3,4,5,6] Metinde bunların arap harfli karşılıkları harekelidir. A.U.E

Bu *var-sa-nîz nê-di* misalinde *ne* den sonra *idi* siygası var ki, bülün bunlar cevheri fiilin şart mânalı hikâyesi? olur.

Şimdiki Osmanlıca'da *ne* yerine *e* veya *a* nidaları kullanılır (bk. § 1021). 1332 (1916) da İstanbul'da neşredilen *Aşık - Paşa - Zâde* tarihinin bir ibaresi (s. 70) den yukarıda verilmiş misallerin birincisi, şu kelâma muadildir:

آوردم آ ورنجه كندى قولدىم ورنجه كندى قاتىلىقى كىشىلارە *kâdî-liğ-i keşîş-ler-e vir-in-ce kendi kuş-lar-ım-a vir-se-m a* A.U.E «je ferais mieux de donner (*ver-sem-a!*) la dignité de kadi à mes sujets qu'à des prêtres chrétiens». Mk. § 1389, 3e misal.

Mk. imlâsı şüpheli olan şu aşağıki misali:

جزاره كتورته قىلىچىن (قىلىچى يەرىنە) باقىم قىلچم كىسىدەر (دیدی) *Cezzar-a g'etir-se-n-e kılıc-ın (kılıc-ın-ı yerine) bak-a-yım ben-ım kılıc-ım gibi-mi-dir (de-di)* A.U.E «Apporte donc ton sabre pour voir s'il est comme le mien» (*Cevdet Paşa tarihi*, III, 10). Bak başka misallere, § 1389.

İHTAR. — Cevabı olmayan kelâmlarda *ne* nin uymaca olarak kullanılması Osmanlıca'ya mahsus değildir. Başlıca Altayca'da olmak üzere pek gelişmiş bulunarak muhtelif fiil siygalarına katılıyor (*Gram. alt. Kazan*, 1869, s. 276). Sonra *-se-m-çi*, *se-n-çi* vs. şekilleri de bulunuyor (bk. KAZEM BEK, § 338 ve *Gram. alt.* § 366).

(Bunlardaki) *çi* edatı *ne* nin mânadaşdır. Mk. KATANOF s. 342 çü ve s. 762 çü; *Gram. alt.* s. 96.

Yine mk. Kırgızca *bar-sa-n-şi* varsan a «viens donc!» (MELIORANSKI, *Gr.*, II, 33); Kırgızcada *ş* = Altaycada *ç*.

C. MÂNACA KENDİLERİNE UYMAZ BİR SONLAMI OLAN BAĞLAŞIK ŞART CÜMLELERİ.

1233. Bir şart cümlesinin sonlamı, başlamanın bir neticelenişini değil de aksine ondan beklenebilecek bir neticelenişe (çoğu zaman görünür de-recede) *uymazlık* «contradiction» bildiren bir vakiayı ifade edebilir.

(Fransızca'da böyle bir halde başlarında «même si», «bien que», «quoique», vs... gibi kelimeler bulunan başlıklar kullanılır).

Türkçede bunların teşekkülleri şöyle olabilir:

1° Sonlamın fiili başlamdakinin aynı ise bir defa olmak üzere (ikisinden biri A.U.E) nefiy suretine konulur. (Fransızca'da bunu kelimesi kelimesine «si» ile karşılamak mümkündür).

Ml.: *ایچ دیدیلرسه چشمه‌ی قوروت دیدیلر* *iç de-di-ler-se çeşme-yi kuru-t de-me-di-ler* (söylence) «si l'on a dit: bois! on n'a pas dit: mets à sec la source» yani: farzedelim ki sana: iç! dediler, senin bundan besbelli çıkardığın anlaşılın neticeye *uymaz olarak* «contrairement» sana çeşmeyi kurut dediklerine dair bir netice çıkmaz [c'est à dire: «à supposer qu'on t'ait dit: bois! il ne

s'ensuit pas qu' on t'ait dit: mets à sec la source, *contrairement* à la conclusion que tu parais en avoir tirée»];

ایک ایت دکیزه آت بالقی بیلدزسه خالق بیایر *eyi-lik et deñiz-e at balık bil-me-z-se Hâlik bil-ir* (Atasözü) «fais le bien et jette - le à la mer; si le poisson l'ignore, le Créateur le saura».

1234. — 2° (sonlam ve başlamdaki A.U.E) fiiller ayrı gayrı oldukları zaman farz ve tahmin veya şart siygası ardınca *بيله bile* «même» (§ 437) veya *ده de* (diğer şekli: *دخی daği* § 406) zarfları getirilebilir.

(Fransızca'da böyleleri için başında «même si» kelimeleri bulunan bir başlam olur). (*بيله bile*) li:

MI.: ایتالیانلر طرابلس غربی ضبط ایده بیلیرلرسه [1] *bile, yine* *Italyan-lar Tarabulus-garb-ı zapt ed-e-bil-ir-ler-se* [1] *bile, yine ada-lar-ı tahliye-ye mecbur ol-acak-lar* «même si les Italiens réussissent à s'emparer de la Tripolitaine, ils seront forcés d'évacuer les îles (Tanin, Trabulus'un işgali arifesinde).

(*ده de*) liler:

MI.: اوچسه لده قوش دکلک *uç-sa-n da kuş değil-sin* (Atasözü) «quand bien même tu volerais, tu n'es pas un oiseau».

hasım-dan sakın kaçınca ise de «méfie - toi de l'adversaire, même si (ce n') est (qu' une) fourmi».

(Bu misalde cümleler sırasının evrik «renversé» olduğuna dikkat edilsin.)

Şu yukarıda geçene hissedilir derecede yaklaşan *دو velev* ile yapılmış bir başka teşekkül için, bk. § 1010.

1235. Yukarıki misallerde başlam, umumî kaideye uyarak bir faraziye bildirir; fakat aynı teşekkül gerçekten olduğu görülen hakiki vakialar için de kullanılabilir.

(Böyle bir halde Fransızca'nın «quoique», «bien que» ile başlayan muadilleri vardır).

MI.: قابوخی پارلاق ایسه ده غالباً ایچی قوفدر *kabuğ-u parlak ise-de gālibā iç-i kof-dur* «bien que l'écorce (en) soit brillante, le dedans doit (en) être vide»;

yüz-ü bah-çe-ye müte-

[1, 1] Bu kelîmede bir yanlışlık var: *ed-e-bil-se-ler* olacak. A.U.E.

veccih idi ise-de bir şey-e bak-dığ-ı yok-du (MURAD BEY) «quoique son visage fût tourné du côté du jardin, il ne regardait rien».

İHTAR. — Başlama *اگرچه* *eğer-çi* ve *هر نه قدر* *her ne kadar* bağlacları ilâve edilebilir (bk. § 1007 ve aşağısı).

İHTAR. 2 — Bazan *د* *de* edatının sadece Fransızca'nın «et» si gibi atıf bağlacı «conjonction copulative» mânasında olduğu gözden uzak tutulmamalı. Bu takdirde birbiri ardınca gelen iki farz ve tahmin veya şart siygası vardır.

MI. : *برآز زيتون ياغلي بادنجان چرويش ياغلي فاصوليه يي تعطيل ايتسه كده . برفاچ لقمه ات . يئكه باشلاسهق هم كنديمز راحت ياشاردق ، همده اولادلارمئك وجودلري قوتلي بولوردي . bir az zeytin yağ-ı badincan (patlıcan) çerviş yağ-ı fasulye-yi ta'til et-sek-de bir kaç lôkma et ye-meğ-e başla-sa-k hem kendi-miz rahat yaşa-r-dı-k hem-de evlâd-ı-ar-ımız-ıñ vü-cud-ı-ar-ı kuvvet-li bul-un-ur-du* (KEMAL BEY) «si nous renoncions un peu aux aubergine à l'huile et aux haricots à la graisse et si nous nous mettions à manger quelques bouchées de viande, nous vivrions nous - mêmes en bonne santé et [les corps de] nos enfants, seraient plus robustes»;

بن آلسهمده ايتي يتيره جگر آلسهمده . ben al-sa-m da iş-i bit-ir-ecek-ler al-ma-sa-m da (MURAD BEY) «que je me charge de l'affaire ou que je ne m'en charge point, on la finera».

1236. Bu gibi hallerde sonlam bazan *ينه* *yine* (§ 434) «de nouveau, tout de même» ile başlar (mk. *İtalyan-lar* kelimesiyle başlayan misali (§ 1234); çoğu zaman bu zarf yalnız başına hale uymazlık «contradiction» u göstermeğe yeter.

MI. : *مركبه آلتون سمر اورسار يينه مركب يينه مركب . merk'eb-e altın semer vur-sa-lar, yine merk'eb, yine merk'eb* (Atasözü) «quand bien même on mettrait un bñt d'or à un âne, c'est tout de même un âne.»

D. BAĞLAŞIK ŞART CÜMLELERİNİN BAŞKA HUSÛSÎ KULLANIŞLARI.

1237. Başlam ve sonlamda aynı fiil bulunursa bir hasır ve tahdit mânası çıkar.

MI. : *آغلارمه آتام آغلار قلاتي يالان آغلار . ağla-r-sa ana-m ağla-r; ka-l-an-ı ya-lan ağ-la-r* (Atasözü) «si [quelqu' un] pleure [vraiment, c'est] ma mère [qui] pleure; les autres versent de faux pleurs».

ne oğ-du ise bañ-a oğ-du sañ-a ne oğ-du (söylence) «tout ce qui est arrivé, c'est à moi que c'est arrivé; que t'est-il arrivé à toi?» (c'est à dire: «de quoi te plains-tu?»);

bu kale ancak bu taraf-dan al-in-ir-sa al-in-ir «cette citadelle ne pourra être prise que de ce côté» (TAMBÜRİ AROUTINE, s. 14).

Fiillerden birinin menfi hınalı olduğu haller hakkında bk. 1233 bendte, yine M. 1228§ .

Fiillerden birinin neli suretinde olduğu hal için bk. 1233 üncü bendte, yine mk. § 1228.

1238. Başlamın fi'li (olan farz ve tahmin veya şart sigası, iki defa) tekrar edilmekle de bir hasır ve tahdid manası husule gelir.

Ml.: بولاجی بولاجی بولاجی بولاجی بولاجی bul-sa bul-sa ben-de bul-acak «s'il trouve jamais [ce qu'il cherche], [c'est seulement] chez moi [qu'] il [le] trouvera»;

bu 'ilâc-ı on-a tertib et-se et-se yalnız Müştak ed-e-bil-ir A.U.E (HUS. RAHMI, *Metres* s. 628) «seul Mouchtak pouvait lui appliquer ce remède».

Ve oğ-sa oğ-sa «tout au plus» tabiri de bundandır. Mk. § 483, İhtar.

İHTAR. — Aynı teşekkül altayan'da da bilinir (*Gram. alt. Kazan 1869*, s. 212). Bi-dayette se-li sigaların bir şahıssız kullanılmasına dayanmaktadır. mk. § 1216, İhtar.

III. BİR EDATLA KELAM İÇİNE ALINAN UYRUK CÜMLELER.

1239. Daha evvelce de (§ 1209) söylediğimiz gibi, bir edatla kelâma bağlanan uyruk cümlelerin kullanılması, türkçenin temasta bulunduğu Hind-Avrupa dillerinin *sintaksı tesirile olmuştur. Eski osmanlıca çoğu zaman kendi kelâmıların farsça kelâmıların örneğine göre bina ediyordu. XIX uncu asır reforması (tanzimat), dili bu edebi kulluktan azad edince sintaksı da sanki millileşti. Bununla beraber bir bağlacı veya bağlam zamirini «pron. relatif» havi olan bazı ifadelerin birleşmesinde veya kullanışının alakonulmasında zamanımız fransız edebiyatının pek büyük tesiri olmuştur.

Şurası gözden uzak tutulmamalıdır ki, hemen her zaman başında edat bulunan, bir uyruk cümlelerin yerine bir cümlemisi «quasi-proposition» getirmek câizdir.

1240. Bunda çoğu zaman kullanılan *ki* edatı (bak 986 ıncı ve aşağısındaki bentlere) dir ki bilindiği üzere bu, hem fransızca bağlam «que» hem rapt (bağlam) zamiri «pron. relatif» «que, qui» vazifesini gördüğü gibi, bazan da bağlaçla bağlam zamiri arasında bir manaya da gelir.

1241: Başında *-ki* bulunan uyruk cümleler aslı «principale» cümleye nazaran tıpkı Fransızca'nın uyruk «subordonné» (veya mutariza «incident») cümlelerinin gördüğü vazifeyi görürler.

Bunun neticesi olarak şöyle kullanıla bilirler:

1° Aslı cümlenin faili olarak.

Ml. : اولدیلیلرکه یارین کیده بیکم *ol-a bil-ir ki yūrin gid-eceğ-im* [1] «il se peut que je parte (partirai) demain»;

میرهندرکه ابنای بشر جمعیت خارجنده باشه به میور، معیندرکه جمعیت داخلنده راحت بوله میور
*müberhen-dir ki ebnū-yı-beşer cem'iyet hâriç-in-de yaşa-ya-ma-yor, mu'ay-
yen-dir ki cem'yet dâhil-in-de rahat bul-a-ma-yor, (KEMAL BEY) «(il) est
prouvé que les hommes (mot à mot: les fils du genre humain) ne peuvent
vivre hors de la société; (mais il) est (anssi) établi qu'ils ne peuvent trouver
le repos dans la société».*

Mk. şöyle ifadelerle başlayan kelâmları:

... کوردلورکه ... ظاهردرکه ... اولدیلیلرکه *unl-a-ş-ı-ır ki ... , zâhir-dir ki ... ,
gör-ül-ür ki ... , «on comprend que ... , (il) est évident que ... , (il) paraît
que».*

غریبدرکه *garib-dir ki ... (il) est étonnant que»;*

شایان دقتدرکه *şâyân-ı-dikkât-dir ki ... , «(il) est remarquable que...» [2]*

1188 inci bendide söyleyenlere uygun olarak Türkçe'de, Fransızca'da olduğu üzere, belirsiz «indéfini» manalı bir zamir kullanılmaz.

1242. — 2° Tümleş-meful «complément-régime» olarak. [3]

Ml. : [4] سن ییلیرمیسانه که او یاندی *sen bil-ir-mi-siñ ki ev yan-dı* «sais-tu que la maison a brûlé — Uydurma olan bu misal, 1260 inci bend de cümlemsi suretindeki muadiline yaklaşıdırılmalı: *ev-in yan-dığ-ın-ı bil-ir-mi-siñ* bu cümle yukarıki misalle aynı manadadır (ve *ki ev yandı* cümlesi *bilirmisiñ* cümlesinin dolaysız mefulüdür, A.U.E)

Mk. şunlarla başlayan kelâmları:

زان ایدرمکه *zan ed-er-im ki ... «je crois que ...»;*

(فرض ایدمکه ...) *tul-a-lım ki ... (farz ed-elim ki ...) «supposons que ...»;*

بانه ایدومکه *bahs ed-er-im ki ... «je parie que ...»;*

[1] Bu fiil sıgası yerine daha çok *gid-er-im* kullanılır. A.U.E

[2] Bunlara söyleleri de ilâve edilebilir: Aşikârdır ki..., belli ki..., öyle geliyor ki..., öyle görünüyor ki..., malûndur ki..., malûm ola ki..., şayanı şükrandır ki..., ne garib(dır) ki..., hakka şükürler olsun ki..., bereket versin ki..., elhamdülillâh (Allaha hamd olsun) ki..., şayanı uazar dır ki..., revâ mı(dır) ki..., revâyı hak mı (dır) ki..., lâyük mı(dır) ki..., kabîl mi(dır) ki..., mümkün mü (dür) ki..., imkânı varmı(dır) ki..., vs... A.U.E

[3] Fiilin manasını tamamlamak itibariyle (mütemmim), fiilin delalet ettiği şey kendisine ilişmek, kendisine amel ve tesir etmek bakımından (meful) dür. A.U.E

[4] Böyle yerlerde *ki* nin hazif ve takdiri de caiz olarak: *biliyor mu san(ki) evyandı* denir. A.U.E

«خبر ایدرم که» *haber ađ-dı-m ki...* «j'ai appris que...»;
 «بجور اولیوم» *te'essüf ed-er-im ki siz-e bun-u söyle-*
meğ-e mecbur ađ-uyor-um «je regrette de m.: voir obligé de vous le dire»
 (mot à mot: «je regrette que je sois obligé...»).

Türkçö'de «تأسف ایدرم که» *te'essüf et-mek* mastarı mefulünilcyhi yedizler *ki, size bunu söylemeğe mecbur olayorum* cümlesi *te'essüf ederim* fiiline dolaylı mefuldür [1].

Yukarıda bahsi geçen bütün uyruk cümleler yerine hades isimli cümlemsiler geti-rilebilir. (Mk. § 1270 ve aşağısı). «quasi-propositions avec noms d'action».

1243. — 3° Na't (sıfat) olarak (bağlamlı cümle halinde).

«ki edatı böyle bir halde fransızca'nın bağlam zamirleri olan «qui, que, dont, vs.» dan birinin mahiyetinde olur.

«ki zahirinin mercii veya bağlamlı cümlelerin belirttiği kelime - ki bu da o demek-tir. Şöyle olabilir.

a. bağlamlı cümlelerin mantıkî faili, (ozaman bu bağlamlı cümle fransızca'nın «qui» ile başlayan bağlamlı cümle «proposition relative» iine muadil olur).

Cümlemsilerde aynı takdirde (belirtik ismin yaptığı bir fiil ve hareketi bildiren mk. § 711) alâfda bir ortak bulunur.

Ml. : «بر آدم که نصیحت دیکلمه من هیچ بروقت فلاح بولاز» *bir adam ki nasihat diñle-me-z, hiç bir vakit felah bul-ma-z* (SAMI BEY) «un homme qui n'écoute pas le bon conseil, ne sera jamais heureux» [2].

Edebi bir misâl:

«بر عطفه جليلة» *belâgat ki cfrâd-ı nev'-i-beşer-den bir takım-ın-a bir 'atiyye-'i celile-'i subhâniye-dir aşhâb-ıyle berâber doğ-ar* [3] (EKREM BEY) «l'éloquence qui est un don glorieux du Seigneur (accordé) à un certain nombre d'individus du genre humain, naît avec ceux qui la possèdent (c'est-à-dire ne s'acquiert pas = sonradan kazanılmaz).

1244. — b. Bağlamlı cümlelerin mantıkî tümleç — mefulü olarak.

(Fransızca'da bunun muadili «que» ile başlayan bağlamlı cümlelerdir.) Muadili olan cümlemsilerde ise (belirtik kelimenin uğradığı fiil ve hareketi bildiren) bir ortacımsı «pro-participe» bulunur. Mk. § 716.

«بر چوق نیتلریکیز واردی که اوتوتمش کوردون یورسیکز» *bir çok niyet-ler-iñiz var-dı ki unut-muş gör-ün-üyor-suñnz* [4] «vous aviez beaucoup de projets que vous paraissez avoir oubliés».

[1] Bunun cümlemsi ile ifadesi şöyledir: *bunu size söylemek mecburiyetinde oldu-ğuma (te'essüf ederim.) olduğuma* kelimesi *te'essüf ederim* fiilinin yine dolaysız mefulüdür.

[2] Bunun cümlemsi ile ifadesi: *nasihat dinlemeyen adam hiç bir vakit felah bul-maz, (nasihat dinlemeyen)* (= bir adam ki nasihat dinlemez) kısım (*hiç bir vakit felah bulmaz*) kısımının mantıkî failidir. Aynı zamanda *nasihat dinlemeyen* (= *ki nasihat dinlemez*) bağlaşıq cümlesi öteki cümlelerin faili olan *adam* kelimesinin şifattır. A.U.E

[3] Bunun cümlemsi ile ifadesi:

Efrâd-ı nev'-i beşerden bir takımına bir 'atiyye-'i celile-'i subhâniye olan belâgat aşhâbiyle berâber doğar. A.U.E

[4] Bunun cümlemsi ile ifadesi:

(Sizin vaktiyle şimdi artık) unutmuş göründüğünüz bir çok niyetlerimiz vardı. A.U.E

چون یورو مشدم *bir gün ki çok yürü-müş-dü-m* [1] «un jour que j'avais beaucoup marché».

1245. — c. failinin veya bağlanmış cümledeki tümleş — mefulünün belirtici tümleci olarak böyle bir halde ortada karmaşık bir sıfat «épithète complexe» var demektir.

(Mk. § 761). Bahsedilen fail veya tümleş — meful o zaman «ki zamirinin merciine ait olan irca alâmeti alır.

(Fransızca muadillerinde «dont, duquel, vs.» zamirlerinden biri bulunur)

MI. : ' *bahçe-de bir elma ağac-ı var-dı ki meyva-lar-ı pencere-den devşir-il-e bil-ir-di* [2] «dans le jardin, il y avait un pommier dont les fruit pouvaient être cueillis de ma fenêtre»;

o adam ki dün ev-in-e git-di-k bu gün biz-e gel-miş [3] (SAMI BEY) «l'homme, à la maison duquel nous sommes allés hier, est venu aujourd, lui chez nous» (mot à mot: «l'homme qui (ou que) à sa maison nous allâmes...»).

1246. Asli cümle kısa olduğu zaman bağlanmış cümleler çoğu zaman belirttik kelimeden veya (fransızca'da olduğu gibi) merciden sonra değil de asli cümleden sonra yer alır. O zaman belirttik kelime asli cümlemin hemen üst başında yer alır.

Şuna dikkat edilmelidir ki, hiç dğilse konuşma dilinde bağlanmış zamirin mercii hiç bir vakit yalnız başına kullanılmaz, hale göre belirsiz tarif edati *bir* le veya işaret zamiri ile beraber bulunur.

MI. : *Varna-da bir sarac Ömer ağa var-ıdı ki pek eyi bir adam idi* [4] «il y avait à Varna un sellier, Eumer Agha, qui était un très brave homme.»;

'âkil on-a de-r-ler ki vaqt-in-i beghūde (= *bihūde*) *zāyi et-me-z* [5] (HUS. CÂHİD) «on appelle intelligent celui qui ne perd pas inutilement son temps».

1247. Bağlanmış zamir olarak kullanılan *ki* edatından sonraki fiil (fransızca'daki aynı hallerde) iltizâmı-înşâiye «subjonctif» sıgası olur.

MI. : *dünyā-da bir mes'ud* *gün yok-dur ki sa'adet-i dün-den hazırla-n-mış ol-ma-sın* [6] (KEMAL BEY)

[1] Bunun cümlemsi ile ifadesi:

Çok yürüdüğüm (yürümüş olduğum) bir gün.. A.U.E

[2] Bunun cümlemsi ile ifadesi:

Bahçede, meyvaları pencereden devşirilebilen bir elma ağacı vardı...

Buna ve aşağıdaki misâle ait olan yukarıdaki kaide açık değildir. A.U.E

[3] Bunun cümlemsi ile ifadesi:

Dün evine gittiğimiz adam bu gün bize gelmiş. A.U.E

[4] Bunu cümlemsi ile (Varna'da pek eyi bir adam olan bir sarac Ömer ağa vardı) surelinde söylemeklense aslı gibi kullanmak daha eyidir. Bu maaalde (Varnada sarac Ömer ağa adında pek eyi bir adam vardı) denilebilir' A.U.E

[5] Bu asıl '*âkil, vaqtini beghūde zāyi etmeyene derler* maallindedir; yoksa bunu cümlemsiye çevirip *vaqtini beghūde zāyi etmiyene âkil derler* demek doğru olmaz. A.U.E

[6] Cümlemsi ile şöyle olur: *dünyada sa'adeti dünnden hazılanmış olmayan bir mes'ut gün yoktur.* A.U.E

«ici-bas il n' y a pas nn (seul) jour heureuse dont la félicité n' ait pas été préparée d'avance (d'hier)».

1248. Türkçedeki «ki edatının kullanılışı fransızca'daki «qui, que, dont,» zamirlerinin kullanışlarından çok daha elverişli ve kolaylıktır. Sonra yalnız belirtik bir kelimeye nazaran değil daha evvelki bir cümle ile bildirilen bütün bir mütalaya nazaran da bir bağlamlı zamir rolünü oynaya bilir.

(Fransızca'ya kelime kelime tercümesini yapabilmek için böyle hallerde «chose qui..., chose que..., situation qui..., fait qui...» gibi tabirler ilâvesine mecbur kalınır).

MI. : صاحب مقاله دولت مندوں بری اتحاد و ترقیتک هیچ بر شی یا پامدیفته نقل کلام ای دیورکه اهمیتته
 کوردہ اونی آری برہ شالہدہ تدقیق ایده جکر
sâhib-i maqâle dörd sene-den beri ittihâd-ü Terakki'nin hiç bir şey yap-a-ma-dıg-ın-a nakl-i kelâm ed-iyor ki ehemmiyet-in-e mebni on-u ayrı bir maqâle-de tedkik ed-eceğ-iz [4] «l'auteur de l'article passe ensuite au fait que le comité «Union et Progrès» n'a pu rien faire depuis quatre ans; (insinuation) que vu son importance, nous examinerons dans un autre article».

1249. Şu mütalaa ettiğimiz bağlamlı cümleler türk nabvinin «belirtken unsur belirtik unsurdan evvel gelir» yolundaki esasa aykırıdır (Mk. § 1104). Hakikaten de bu cümlelerin daima belirtliği kelimedden sonra yer aldıkları görülmektedir (ki bu kelimeye merci «antécédent» tabirini vermek imkânı da bundan ileri geliyor),

1250. «ki ile başlayan uyruk cümlelerin pek de sık sık kullanılması çoğu zaman onu söyleyenin yabancı bir milletten olduğunu meydana çıkarır.

İlinci BÖLÜM — Cümlemsiler.

1251. Fiilin bir isimcil sıgası (fiilden türeme bir isim şekli) ile nihayetlenen cümle öbeklerine cümlemsi «quasi-proposition» adını veriyoruz.

Türkçenin cümlemsilerine en çok yaklaşan fransızca cümle öbekleri onlarda da bir şahıslı sıga yerine fiilîk bir isimcil sıgası bulunan ortaçlı «participale» cümlelerle mastarlı «infinitif» cümlelerdir. Meselâ (Sokrat günün birinde bir bina yaptırırken herkes onun yapısında kusur bulmağa başlamış) demek olan «Socrate un jour faisant bâtir, chacun censurait son ouvrage» cümlesi gibi.

Bununla beraber fransızca'nın — ingilizce'nin de öyleya — «cümlemsi» leri türkçe'nin cümlemsilerinden çok daha az çeşitli olduktan başka daha az da kullanılır.

1252. Türkçede (fransızca'da da olduğu gibi) bir isimcil sıganın var olmasıyla onun bulunduğu öbeğin bir cümlemsi olması muhakkak

[4] Bu misalin yeri burası olmamak gerektir. Çünkü ki ile bağlı olan cümle asli cümlelerin sıfatı rolünde değil, asli cümle fiilinin mefulü olan (yapamadığına = yapamadığı meselesine) kelimesinin safatıdır.

lâzım gelmez. Zira fiilin bu isimcil sigasının faili olmaya bilir. Meselâ: (koşmak neye yarar, vaktinde yola çıkmalı) demek olan fransızca: «rien ne sert de courir il faut partir à point» cümlesi gibi.

1253. (Fiilden türeme) isimcil sigaların faileri olsun veya olmasın manzaraları:

(Faili olanlarda sık sık olduğu üzere mülkiyet (izafet) lâhikasının bulunması bir tarafa bırakılınca) aynıdır; ve bu manzara isimcil sigaların sırf ash cümlede oynadıkları role göre vücut bulur.

Bu itibarla biz önce failsiz ve mefulsüz olan isimcil sigaların kulları başa alıyoruz. Sonra bunların mefullerle ve daha sonra bir faille kullanıldıklarını (yani cümlemsi olarak vazife gördüklerini) göstereceğiz.

Cümlede fiilin isimcil (isimlik) sigaların rolü.

1254. Cümlede bir fiil olur ve bu yalnız bir fiil cümlesine yüklem vazifesini görür ise şahıslı bir siga halinde bulunur.

Bütün diğer hallerde ise bir isimcil siga manzarasında görünür.

Başka türlü söyleyelim, fiil cümlelerinin yüklemi «prédicat» bir tarafa bırakılırsa bir cümlede bütün hadleri gerek isimlerle gerek fiilden türeme isim (isimcil) sigalarıyla temsil edilir.

1255. Bu isimcil sigaların kullanılışı ile isimlerin kullanılışı arasında aynı şartlar içinde fark gözetilmiştir. Bu hususta şu üç şeyi ayırd etmek ister:

1° Bir isim na't (sıfat) dan veya vaktühal (duram) tümlecinden başka bir had suretinde olacağı zaman *alem* «subslantif» (veya *alem* olarak kullanılan bir sıfat) ile gösterilir. 1171 inci bendi (küçük harfli kısmını) okuyunuz.

Ml.: *bir oyun bil-ir-mi-siñ?* «connais-tu un jeu (quelquonque).

Bunda dolaysız meful olan *bir oyun* kelimesi bir *alem*dir.

Fakat fiilin isimcil sigası, aynı şartlar içinde kullanıldığı zaman bir *alem* haddi yani bir mastar veya bir hades ismi manzarasını alır (bu fiilin *alem* olarak kullanılmış bir sigası da olabilir, mk. § 768 ve aşağısı).

Ml.: *yüz-mek bil-ir-mi-siñ* «sais-tu nager?»

Bunda dolaysız meful olan *yüz-mek* bir mastardır.

(Bk. § 724 ve aşağısı, başka misallere).

2° Bir isim na't «épithète» vazifesini gördüğü zaman alelâde olarak bir *katkın* (adjectif) ile gösterilir.

Ml. : قرمزى او *kırmızı ev* «maison rouge».

Fiil, aynı şartlar içinde kullanıldığı zaman bir *katkın* yani bir ortaç veya ortacımsı «pro-participe» manzarasını alır.

Ml. : يانان او *yan-an ev* «maison qui brûle».

ev kelimesinin na'ti *yan-an* dır, yani bir ortaçtır (bk. § 738 ve aşağısı, başka misallere).

3° Bir isim *vaktühal* tümleci vazifesini gördüğü zaman bir zarf, bir zarf tabiri veya bir zarf haline konulmuş isim manzarasını alır.

Ml. : آكدېروردى (ى) او بويوك بر مشله *dün-kü yangın-da bir ev büyük bir meş'ale-(yi) andır-ıyor-du* «pendant l' incendie d'hier une maison ressemblait à une grande torche».

Fiil aynı şartlar içinde kullanıldığı zaman, bir zarflık (katmaçlık) sığa «forme adverbiale» (ulak veya ulaklık tabir) halinde olur.

Ml. : او يانارکن بويوك بر مشله (ى) آكدېروردى *ev yan-ar-ken büyük bir meş'ale-(yi) an-dır-ıyor-du* «la maison en brûlant ressemblait à une grande torche».

1256. Aşağıdaki şema (sintaks bakımından) fiilcil sığaların muhtelif kullanılışlarını hulâsa etmekte ve onların isimlerin kullanılışlarıyla olan muvaziliğini göstermektedir:

İSİM.	CÜMLEDEKİ HADLERİN MAHİYETİ.	FİİL
İnsıraflı isim: (alem, zamir veya alem olarak kullanılan sıfat).	faiil; tümlec-meful (dolaysız veya dolaylı); belirtici «déterminatif» tümlec.	Alemlik veya insıraflı sıgalar (master, hades ismi) ve alem olarak kullanılan sıfat sıgaları.
Katkınlar (= sıfatlar) ve sıfat olarak kullanılan alem-ler.	Na't (sıfat) «épithètes».	Katkınlık sıgalar (ortaclar ve ortaçımşılar).
Zarflar, zarflık tabirler ve zarf haline konmuş alem-ler.	halü vakit (duram) «circons-tancier» tümlec.	Zarflık sıgalar (ulak ve ulak tabirleri).
	yüklem «prédicat»	Fiilin şahıslı sıgaları.

Fiilin istemli (isimlik) sıgaları.

1257. Fiilden yapılmış isimcil sigaların kullanılışı fiil cümlelerinde ne ise isim cümlelerinde de odur. İsim cümlelerindeki yükleme gelince (ki bu hal yukarıda verilen cetvelle konulup gösterilmemiştir), bir isim suretinde olduğu zaman bu ya sıfat veya insirafî bir isim (alem veya zamir) manzarasını alır (mk. § 1174).

Fiilden yapılmış bir isimcil sigaya gelince, daha yukarılarda işaret edilen müvazilik mezkur cümlelerin yüklemünde sıraya göre fiilin sıfat (katkın) sigalarının veya insirafî sigalarının kullanılabilmesini icap ettiriyor.

Lâkin bilindiği üzere, yüklem olmayarak sıfat (katkın) sigaları (ortacları) bulunan cümleler, gitgide şabıslı sigalar olmakta karar kılmıştır (mk. § 600 ihtar ve 1174 ihtar).

Alemlik sigalar ise, bu kullanışı nadir olarak gösterirler (bk. bununla beraber § 1283).

Çoğu zaman bu türlü teşkiller tertibi bozulmuş isim cümleleridir ki, çalısını daha ifadekâr bir hale koymak için yüklem yükletin (faîlin) yerine geçmiş bulunur.

MI.: *نه-دی-ر سن-ین یاپ-دیڭ-ین* *ne-dir sen-în yap-diğ-i-în* Burada *sen-în yap-diğ-i-în* (alem olarak kullanılan ortucması) olup, *ne-dir?* yerindedir. «qu'as-tu fais là?» (mot à mot.: «ce que tu as fait est quoi?»).

1258. Şu geçen misaller de fiile, isme benzer bir surette muamele edilmiş olduğu görülüyor; fakat şu da biliniyor ki (§ 598) fiilin isimcil sigaları *fiillik* «verbale» mahiyetlerinde olarak *tümleç-mefuller* yedişlemek ve bir *fail* «sujet» almak (veya hiç değilse mezkûr sigaların ifade ettiği fiil ve hareketi yapan mefhumun delaletini «désignation» [1] havi olmak) hassasını muhafaza ediyorlar.

Bu gibi hallerde isimcil sigalar mefulleri ve failleriyle öbekler teşkil ederler. Bunun içindir ki, böyle öbekleri havi olan cümlelerin hadlerine, daha yukarılarda görülmüş olup *basit* hadler adı verilebilecek olanlardan farklı olarak, *karmaşık* «complexe» hadler adı verilebilir.

1259. İsimcil sigalar bir veya birçok tümleç-mefullerle beraber buldukları zaman, bu tümleç-mefuller şalışlı sigaların mefullerine gösterilen tarzın aynı olan bir tarzda muamele görürler, ve onlar gibi fiilin isimcil sigasından evvel yer alırlar.

Bu esası, yukarıda verdiğimiz üç örnekteki isimcil sigalara tatbik edersek şu misalleri elde ederiz (bunlarda daha fazla bir vuzuha yardım etsin diye isimcil sigalarla mefullerinin teşkil ettiği kelâm uzuvlarını köşeli parantezler içine alıyoruz).

MI.: 1° *آفتی به قارشى يورمك بايرمياك ؟* [*aftı-ya karşı yüz-mek*] *bil-ir-mi-siñ?* «sais-tu nager contre le courant?»;

2° *دوندن برى يانان او* [*dün-den beri yan-an*] *ev* «maison qui brûle depuis hier»;

[1] Veya isim cümlelerinde kendisine oluş «être» isnad edilen mefhumu. Y.D.

3° او كچه قازانلنده ياتاركن بويوك بر مشعله (ي) آ كدير سيوردي *ev* [gece karanlığ-ın-da yan-ar-ken] büyük bir meş'ale(yi) añ-dır-ıyor-du «la maison, en brûlant dans l'obscurité de la nuit, ressemblait à une grande torche».

1260. İsimcil siganın bir faili bulunduğu zaman bunu ifade eden isim kaideye göre mezkûr isimcil sigadan *evvel* yer alır; fakat onun gramerce vazifesi bu siganın mahiyetine göre başka başka olur.

1° Siga fiilinden yapılmış bir alem sigası veya bir ortacımsı olduğu zaman (mantıki) fail mezkûr siga ile beraber bir mülkiyet «izafet» ilgisi vücade getirir, ve bu ilgide muzafunileyh «concept possesseur» rolünü oynar (bk. § 1091); o zaman isimcil siga, muzaf «concept possédé» temsil etmiş sayılır ve bu salahiyetle mülkiyet «izafet» lâhikasını (= mantıki failin irca alâmetini) alır.

Eğer fail aynı cümlemsi içinde müstakil bir kelime ile ifade edilmiş ise, fiilin isimcil sigasıyla beraber bir izafet ilgisi «rapport d'annexion» teşkil eder; ve bu izafet ilgisinin birinci haddi olarak aidiyet «génitif» veya mutlak «absolu» haletini alır.

Ve bunun neticesi olarak mantıki fail *gramerce* fiilin isimcil sigasının belirtici *meful* ü olarak muamele görür. (mk. § 721).

MI. : او ك ياندينى بيليرميسك *ev-in yan-diğ-in-i bil-ir-mi-siñ?* «sais tu que la maison a brûlé?».

İHTAR. — Masdar bir fail alabildiği zaman bu fail daima mutlak haletinde bulundurulur (o zaman bu, gramerce bir fail olur) [bk. § 1292 ve aşağısı].

1261. Siga, bir katkın «adjectif» sigası olduğu zaman, fail belirtik isim ile *iltibas halinde* «se confondre» olabilir. Nitekim basit bir na'f «sıfat» olarak kullanılan ortaçlarda olan da budur (§ 471); lâkin ayrı olarak da ifade edilebilir. Böylesi de karmaşık «complexe» na'flerdeki ortaçlarda (§ 761) ve ortacımsılarda (§ 746) olur.

Birinci takdirde mantıki fail *gramerce* bir fail şeklini alır ve mutlak haletine girer:

[dam-ı yanan] *ev*.

İkinci takdirde ise alemlik sigaların faili gibi vazife görür:

Ahmed-in yapıdığ-ı ev.

1262. 3° Siga, bir zarf (katmaç) sigası olduğu zaman, mantıki fail, gramerce bir fail gibi muamele görür ve mutlak haletini alır (bk. § 1297).